

การตีความผญา*อีสานเพื่อสร้างผลงานประติมากรรมร่วมสมัย

Interpretation from Isan proverbs to the creative of contemporary sculpture.

ประสิทธิ์ วิชชายะ

Prasit Wichaya

สาขาวิชาทัศนศิลป์ คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
Visual Art, Faculty of Painting Sculpture and Graphic Arts Silpakorn University

(Received : May 13,2020 Revised : June 5,2020 Accepted : June 16, 2020)

บทคัดย่อ

ผลงานประติมากรรมที่มีบทผญาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงาน เน้นที่ผญาคำสอนในอดีตที่มีวิธีการเปรียบเทียบสร้างภาพพจน์ในการทำความเข้าใจของสิ่งหนึ่ง ด้วยอีกสิ่งหนึ่ง ผญาภาษิตนี้เนื้อหาถึง บุคคลที่ได้รับการเคารพนับถือ ได้รับการยอมรับจากคนทั้งหลายว่าเป็นคนดี มีศีลธรรม แต่เมื่อพบกับอุปสรรค สิ่งยั่วยวนแต่เพียงน้อย ก็ไม่สามารถหักห้ามยั้งยั้งซึ่งใจต่อสิ่งยั่วยงทั้งหลายที่เข้ามาได้ จนนำไปสู่การละเมิด พลังพลาดตัดสินใจ กระทำในสิ่งที่ผิด ผิดธรรมผิดวินัย การตีความภาษิตผญานี้เพื่อสร้างรูปทรงประติมากรรมโดยให้ความรู้สึกว่า ชีวิตที่สูญเสียจุดสมดุล เสียหลัก ผิดจากหลักการหรือหลักเกณฑ์ที่ตั้งไว้มีผลให้เส้นทางของการดำเนินชีวิตให้สมบูรณ์ ผิดพลาดล้มเหลว การใช้สัญลักษณ์แทนค่าในผลงานโดยเลือกเค้าโครงสิ่งที่คุ้นตาเป็นสัญลักษณ์แบบเหมือนจริง (iconic) เช่นรูปทรงมนุษย์ วัตถุที่สัมพันธ์หรือไม่สัมพันธ์กันมาประกอบสร้างเพื่อสื่อสารถึงเรื่องราว เหตุการณ์ อารมณ์ ความรู้สึก และทัศนคติของผู้สร้างสรรค์

โดยมีคุณค่าของงานประติมากรรม ความงามของรูปทรง เนื้อแท้ของวัสดุและรสชาติของการประกอบสร้างชิ้นงาน การเชื่อมโยงงานศิลปะเข้ากับวิถีชีวิต การเสนอประติมากรรมที่เสียสมดุลเพื่อสร้างสังคมที่มีความสมดุล เป็นกรณีศึกษาเพื่อสื่อให้เห็นแนวทางให้เราได้หันมาสำรวจตัวเอง เพื่อทำความเข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่นและเคารพวัฒนธรรมอื่น ๆ มากขึ้น อันเชื่อได้ว่าจะนำมาซึ่งความสงบสุขของสังคมโดยรวม

คำสำคัญ : ผญา, สัญลักษณ์แบบเหมือนจริง, จริยศาสตร์, ประติมากรรมร่วมสมัย, อีสาน

ABSTRACT

These sculptures are inspired by ancient Isan proverbs, in particular ones with clear imagery and analogy of comparing one thing to another. The proverb depicts characters who are respected and known for their good deeds and moral standings. However, in confronting even the slightest of temptations, they lose control against such temptation, leading to bad decisions and eventual moral wrongdoing. The proverbs inspire an interpretation of sculptural shapes evoking senses of loss of balance and misconduct, resulting in ruin of what was perceived to be a perfect life. The familiar icons, such as human shapes and objects that may or may not be relevant to each other, are assembled to express stories, events, emotions and attitude of the creator. The value of the sculptures lie in the beauty of the shapes, materials, assembly of the pieces, the relation of art to life, and presentation of sculptures losing balance to recreate a society regaining its balance. This is a case study to inspire self-reflection, understanding - of oneself and others alike, and respect of other cultures, which I believe will bring about a peaceful society.

* ผญาสามารถเขียนได้สองแบบคือ ผญา กับ ผะหยา ซึ่งทั้งสองคำนี้ก็มีความหมายเดียวกัน แต่ในที่นี้ผู้วิจัยจะเลือกใช้คำว่า ผญา แทนเพราะออกเสียงได้ใกล้เคียงกับสำเนียงภาษาไทย

Keywords : Isan proverbs, icon, ethics, contemporary sculpture, Isan.

บทนำ

การสร้างสรรคผลงานในปัจจุบันนี้ยังคงใช้แนวทางที่มีบทพญาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรคผลงาน ได้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น ในการเลือกบทพญามุ่งเน้นไปที่ พญา คำสอนการอบรม สั่งสอนลูกหลานในอดีต ผู้สร้างสรรคพยายามมองภาษาอย่างเป็นระบบเหมือน วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ หรือโลกวัตถุ คือเป็นชิ้น ๆ ส่วน ๆ แยกออกจากกัน ศึกษาความหมาย ผลที่เกิดขึ้นจากอิทธิพลของสังคมระบบแห่ง คุณค่าหรือข้อตกลงทางสังคมในขณะนั้น ๆ ค่านิยมในมิติต่าง ๆ ในสภาวะการสังคมปัจจุบันที่มีความสับสนปนปนทางวัตถุ ความคิด และการเมือง ผู้สร้างสรรคต้องการมองหาความสัมพันธ์ระหว่างความคิดกับภาษาที่เปลี่ยนไป การตีความ จัดระเบียบ แจกแจง ประสบการณ์ให้เป็นสิ่งที่มีความหมายที่จะสื่อออกไปในผลงานประติมากรรม

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษา ตีความพญา อันเป็นสิ่งแสดงถึงภูมิปัญญาของบรรพชนคนอีสานในการอบรมสั่งสอน สู่ การสร้างสรรค ประติมากรรมร่วมสมัย
2. เพื่อเสนอประติมากรรมที่เปิดเข้าไปสู่พื้นที่ของสัญญะ ที่จะทำให้เห็นการทำงานของสัญญะนำมาสู่การสร้างสรรคผลงาน ประติมากรรมที่มีคุณภาพ เพื่อนำมาเสนอเรื่องราวแสดงสภาวะการเสียดสมดุย

ระเบียบวิธีวิจัย

ลำดับขั้นตอนของการสร้างสรรคในแง่ของกระบวนการทางความคิดไปสู่การปฏิบัติการสร้างผลงานดังต่อไปนี้

1. ศึกษาแนวคิด ความหมาย วิธีการสร้างความหมายของบทพญาเชิงจริยศาสตร์
2. ศึกษาแนวคิดการแบบ อุปกรณนิยม (Instrumentalism) ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีประติมาวิทยา (Iconography) นำไปสู่กา ตีความที่แสดงผลแห่งความผิดพลาดในการตัดสินใจ ที่ทำให้ชีวิตต้องเสียหาย ล้มเหลวไปจากทิศทางที่ควร ฯลฯ
3. ศึกษาผลงานศิลปะ สืบค้นข้อมูลเป็นตัวอ้างอิงเกี่ยวกับความคิด อิทธิพลที่ได้รับจากผลงานศิลปกรรม นำมาสร้างความเข้าใจ เรื่องความทุกข์ ความไม่จริง ไม่เที่ยง ความไม่สมดุยให้ชัดเจนยิ่งขึ้น
4. ใช้กรอบทฤษฎีที่ตั้งไว้เกี่ยวกับการวิเคราะห์สัญญะตามทฤษฎีสัญญะวิทยา เป็นการศึกษาค้นคว้าวิธีการใช้อุปลักษณ (metaphor) และลักษณะที่เป็นทวิภาค (dyadic signs) คือ รูปสัญญะ – ความหมายสัญญะในการสร้างความหมาย เพื่อให้เข้าใจในส่วน เนื้อหาและกระบวนการการสร้างสรรคและสิ่งที่ต้องการนำเสนออย่างเป็นระบบ
5. กำหนดแบบร่างความคิดด้วยการวาดเส้น 2 มิติ
6. กำหนดแบบร่างความคิดเป็นผลงาน 3 มิติ
7. ระหว่างการสร้างสรรคผลงานจริงมีการปรับเปลี่ยน แก้ไข ทดลอง ตามความเหมาะสมในชิ้นงานนั้น ๆ เพื่อพัฒนาให้มีความ ชัดเจนที่จะสื่อสารความหมายและความงามทางประติมากรรมยิ่งขึ้น

1. การรวบรวมข้อมูล ได้มีการศึกษาพญาเชิงจริยศาสตร์ในแง่เป็นแรงบันดาลใจเพื่อการสร้างผลงานประติมากรรม ผู้สร้างสรรคได้แบ่ง หมวดหมู่ตามรายละเอียดดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลจากการศึกษาภาคเอกสารและสื่อสาธารณะ
2. คำสอนในทางพระพุทธศาสนา
3. พญาอีสาน
4. ภาษาเขียนสู่ภาษาภาพ
5. พระพุทธรูป
6. สัญญะและการตีความ
7. เจริญ กุลสุวรรณ (ทลาย) (Charlene Kulsuwan)
8. คามิน เลิศชัยประเสริฐ (Kamin Lertchaiprasert)
9. แอนโทนี กอมเล่ (Antony Gormley)

ตารางสรุปสาระสำคัญของการศึกษาข้อมูลภาคเอกสาร, สื่อสาธารณะและผลงานศิลปกรรม

ลำดับที่	หัวข้อ	ประเด็นที่ศึกษา
1	การศึกษาข้อมูลจากการศึกษาภาคเอกสารและสื่อสาธารณะ	- ข้อมูล ข้อเท็จจริงในสังคม - ความสะท้อนใจ, ความเศร้าสลดใจ
2	คำสอนในทางพระพุทธศาสนา	- ความเข้าใจทางวัฒนธรรมอีสานเกี่ยวกับ คำสอนที่แพร่หลายในสังคม - ตัณหา คือต้นเหตุที่มนุษย์ทั้งหลายล้วนมีกันทุกคนขึ้นอยู่กับว่าใครจะสามารถควบคุมมันให้ตัณหาไม่อำนาจเหนือคุณธรรม ผู้เป็นทาสของตัณหาย่อมเดือดร้อนเพราะไฟ - ตัณหาความทะยานอยาก เมื่อถูกตัณหาครอบงำแล้ว จะนำความทุกข์ความเดือดร้อนมาสู่ตนเองและผู้อื่น
3	ผลยาอีสาน	- แรงบันดาลใจเบื้องต้น - วิธีการ ที่สร้างความสงบสุขในสังคมโดยภาษาวรรณกรรม
4	ภาษาเขียนสู่ภาษาภาพ	- ความเป็นมา, ความเข้าใจที่สัมพันธ์กันในการสื่อสารภาษาเขียนสู่ภาษาภาพ
5	พระพุทธรูป	- รูปแบบในการแสดงออก - ความเป็นรูปเคารพ - องค์ประกอบที่แสดงความรู้สึกแบบต่าง ๆ - กระบวนการควบคุมทางสังคม(Social control)โดยการจงใจให้สมาชิกปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคม อันนำไปสู่ กระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization)
6	สัญญาและการตีความ	- การศึกษาเพื่อต้องการเข้าใจการทำงานของสัญญาและการตีความ - ความหมายโดยอรรถหรือความหมายโดยตรง (Denotative Meaning) และความหมายโดยอ้อมหรือความหมายแฝง (Connotative Meaning)
7	เจริญ กุลสุวรรณ (ทลาย) (Charlene Kulsuwan)	- กระบวนการควบคุมทางสังคม(Social control)โดยการจงใจให้สมาชิกปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคม อันนำไปสู่ กระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) โดยใช้การให้ความรู้ความเข้าใจ โน้มนำผ่านผลงานศิลปะ - ความคิดสร้างสรรค์ทางภาษาไทยผนวกกับความสามารถทางศิลปะ เพื่อให้ผลงานที่ออกมาสะกดตา อ่านแล้วรู้สึกประทับใจมีคุณค่า มีความหมายอย่างเข้าใจง่ายไม่ซับซ้อน - ธรรมประยุกต์การเข้าถึงหลักธรรมแบบเรียบง่าย อันเป็นลักษณะหนึ่งในศิลปะพื้นถิ่นอีสานที่มีความเรียบง่าย จริงใจ ประหยัดแต่น้อย

ลำดับที่	หัวข้อ	ประเด็นที่ศึกษา
8	คามิน เลิศชัยประเสริฐ (Kamin Lertchaiprasert)	- สื่อสาร คติความเชื่อทางพุทธศาสนาของชาวตะวันออกด้วยอาศัยรูปแบบการนำเสนอของชาวตะวันตก - กระบวนการควบคุมทางสังคม(Sociali control)โดยการจูงใจให้สมาชิกปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคม อันนำไปสู่ กระบวนการขัดเกลาทางสังคม
9	แอนโทนี กอมเล่ (Antony Gormley)	- โน้มนำให้ผู้ชมได้เห็น รู้สึกถึงความเชื่อมสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง ความไม่มีตัวตนตามหลักอนัตตา และความสนใจต่อคำถามของเกี่ยวกับร่างกาย พื้นที่ว่าง และพื้นที่ขนาดใหญ่ที่มีผล ต่อจิตใจ ความรู้สึก ในความหมายที่ร่างกายเป็นสถานที่และทำให้สะพานเชื่อมระหว่างจิตสำนึกและพื้นที่

ตารางที่ 1 ตารางสรุปสาระสำคัญของการศึกษาข้อมูลภาคเอกสาร,สื่อสาธารณะและผลงานศิลปกรรม

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

ตารางแสดงการวิเคราะห์การอุปลักษณ์ส่วนต้น(primary) ที่มีความหมายเชิงตัวหนังสือไปสู่การให้ภาพ (figurative)

สัญลักษณ์	คำอธิบายเบื้องต้น (Primary/Natural Meaning)	ความหมายทุติยะภูมิ (Secondary/Conventional Meaning)	ความหมายตามเนื้อหา (Intrinsic Meaning/Content)
ตอคะยุง	ต้นพุง, ไม้เนื้อแข็ง	บุคคลที่ได้รับการยอมรับยก ย่อง เคารพนับถือ กราบไหว้ เป็นผู้มีเกียรติยศชื่อเสียงได้รับ การยอมรับจากคนทั้งหลายว่า เป็นคนดี มีศีลธรรม ใครๆก็ เลื่อมใสศรัทธา เช่นนักบวช นักปกครอง ครูอาจารย์ ผู้นำ ต่างๆ เป็นต้น	-ผู้เป็นหลัก ให้ผู้อื่น -สิ่งค่าจุนค้ายันเพื่อให้สิ่งอื่น -ความ มั่นคง
แมว	สัตว์สี่เท้า สัตว์เลี้ยงขนปุย ตัวเล็กๆมีนิสัยขี้อ้อน, ขี้เล่น	เด็กสาว,หญิงสาว,เพศตรง ข้าม	-สิ่งยั่วยวนกวนกิเลส ตัณหา ความทะยานอยากในอารมณ์ ที่น่ารักน่าใคร่ -กิเลสและตัณหา อันเป็น อาการที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ในจิตใจของมนุษย์ปุถุชน ทั่วไป

ไม้แก่นหล่อน	ไม้ตายแห้งยืน กระพี้หลุดจน หมดเหลือแต่แก่น	-อนุสัยกิเลส กิเลสอย่าง ละเอียดที่ตามนอนเนื่องอยู่ใน จิตไม่ปรากฏตัวออกมา หรือ เป็นกิเลสที่มีกำลังที่ยัง ไม่ได้ จะละได้ด้วยปัญญา ระดับมรรคจิต - วัลกุฎมูลกาคัตถา คือ คัตถาอันเป็นมูลแห่งวัลกุฎะ หมายถึงคัตถาอนุสัยนอนเนื่อง อยู่ในสันดานส่วนลึกของคน	ความอยากในกามที่พร้อมจะ แสดงตนเมื่อถูกกระตุ้น ยั่วยุ
ไม้ปงใบ	ใบไม้ผลิแตกยอด	อาการของการงอกงาม เพิ่มพูน เจริญเติบโต	การตอบสนองต่อสิ่งเร้า พัฒนาต่อสืบเนื่อง,แสดงตน เมื่อถูกกระตุ้น ยั่วยุ

ตารางที่ 2 ตารางแสดงการวิเคราะห์การอุปลักษณ์ส่วนต้น(primary) ที่มีความหมายเชิงตัวหนังสือไปสู่การให้ภาพ (figurative)

สภาวะ ของมนุษย์ เป็นข้อมูลในการทำงานศิลปะที่น่าสะเทือนใจ ในความผิดพลาดทั้งหลายนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจแก่ผู้ที่
ตระหนักรู้ในการใช้ชีวิต การเปรียบเทียบ (metaphor*) มาเติมให้ความชัดเจนเกิดภาพพจน์ เข้าใจง่ายยิ่งขึ้นเนื่องจากบางเรื่องราวก็เป็น
นามธรรมหรือไม่อาจแสดงอย่างตรงไปตรงมา เนื่องด้วยมนุษย์มิได้รับรู้โลกอย่างตรงไปตรงมา หากแต่รับรู้โดยการตีความ การที่มนุษย์รับรู้
โลกโดยการตีความดังกล่าวสะท้อนว่าเรามีความสัมพันธ์กับโลกอย่างมีความหมายซ้อนทับ ผู้สร้างสรรค์มีความเชื่อแบบชาวพุทธที่ว่าสิ่งที่
เข้ามาช่วยวนที่ทำให้มนุษย์วุ่นวายเดือดร้อนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันนี้และก็ยังจะมีต่อไปในอนาคตอีกยาวไกลไม่สิ้นสุด ก็คือกิเลสและตัณหา
ซึ่งกิเลส หมายถึงสิ่งที่ทำให้เราร้อน ส่วน ตัณหา หมายถึง ความอยาก ความทะยานอยาก ความดิ้นรน ความปรารถนา ความแสหา อันเป็น
อาการที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติในจิตใจของมนุษย์ปุถุชนทั่วไป (พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์, 2560, น. 3) ชีวิตที่เสียสมดุล แสดงออกที่แผ่ไป
ถึงการโยกหาวัดของมนุษย์เป็นพื้นที่ของความทรงจำ อย่างคนที่จากบ้านเกิดเมืองนอนไปอยู่ในวัฒนธรรมอื่นแล้วกลับมาให้ความสำคัญ
ของรากเหง้าของผู้สร้างสรรค์เองในรูปแบบ Figurative Art หมายถึงผลงานศิลปะซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นทั้งจิตรกรรมและประติมากรรม ที่
แสดงให้เห็นถึงเค้าโครง รูปร่าง หรือรูปทรงมนุษย์ สัตว์ วัตถุ และสถานที่ที่มีอยู่จริงบนโลกใบนี้ เพื่อแสดงให้เห็นถึง เค้าโครง รูปร่าง หรือ
รูปทรงมนุษย์ สัตว์ วัตถุและสถานที่ที่มีอยู่จริงบนโลกใบนี้เพื่อแสดงให้เห็นถึงสาระสำคัญของตัวมันเอง(เตยงาม คุปตะบุตร, 2557) และการ
สร้างรูปทรงเพื่อสื่อแทน(representation)แรงบันดาลใจจากบทกวีดังกล่าวผสมผสานกับความสะเทือนใจที่ประทับใจที่ประทับใจกับเรื่องราวความผิดพลาด
พลังผลอในการตัดสินใจที่ละเมิดกับครรลองคลองธรรมของสังคม

*Metaphor (meta แปลว่า การเปลี่ยน ส่งผ่าน phora คือการทำให้เกิด) ในภาษาไทยแปลได้หลากหลาย เช่น อุปลักษณ์ ,อุปมาอุปไมย (ธีรยุทธ บุญมี, 2551, น. 224)

ผู้สร้างสรรค์กำหนดรูปทรงให้มีชายคนหนึ่งนั่งยองในลักษณะเอื้อมมือทั้งสองข้างออกไปข้างหน้า มุ่งหมายไขว่คว้าบางสิ่งใน
อากาศที่ว่างเปล่าโดยให้รูปร่างมนุษย์นั้นนั่งอยู่บนลูกวงกลมขนาดใหญ่ พื้นผิวได้รับการบุด้วยแผ่นดีบุก ทำทางรูปมนุษย์นั้นนั่งอยู่บนลูกวงกลมใหญ่
เลยออกจากจุดศูนย์ถ่วงของลูกวงกลมอันใหญ่นี้ ให้มีความรู้สึกที่กำลังจะหายไปด้านหลัง ตกจากที่ตั้งบนลูกวงกลม ขณะที่วงกลมใหญ่นั้น

ก็ถูกนำมาวางไว้บนก้อนหินทรายก้อนใหญ่เพื่อสื่อถึงความเคลื่อนไหวอีกที่หนึ่งการเสียศูนย์,เสียสมดุลของรูปทรงมนุษย์ผู้ชายนี้ โดยวิธีจากรหัสตัวบท(TextualCode)คือภาษาการสื่อสารแบบเคียงรูป(Metonymy)เป็นวิธีถ่ายทอดความหมายโดยหยิบเอาส่วนเล็วเล็กๆส่วนหนึ่งของสัญลักษณ์(part)มาแทนความหมายของส่วนรวมทั้งหมด(whole)คือนำเอาผลที่เกิดมาเล่าให้เห็นถึงที่มาของเหตุเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์โดยการเกี่ยวเนื่องของรูปทรงหน้าที่ ตำแหน่ง ฯลฯ เช่น เอาผลมาแทนเหตุ เอาวัตถุมาใช้แทนสถาบัน เอาสถานที่มาแทนเหตุการณ์ (ธีรยุทธ บุญมี, 2558, น. 226) ซึ่งในที่นี้คือการนำเอารูปมนุษย์ผู้ชายมาแทนตัวผู้สร้างสรรค์เองหรือมนุษย์ผู้ชายอีกมากมายในโลกที่อยู่ หรือเคยอยู่ในสถานการณ์ที่ยากจะตัดสินใจ ต่อสู้กับจิตใจ อำนาจของกิเลส ตัณหาในใจของตน จึงจำเป็นต้องเรียนรู้และมีวิธีที่จะเข้าใจและมีการตอบสนองที่ถูกต้องกับความผิดพลาดในชีวิต เพื่อแสดงอาการของมนุษย์ผู้ชายที่เพียรพยายามไขว่คว้าบางอย่าง(แม้อาจเป็นสิ่งที่ไร้แก่นสาร)ที่ว่างเปล่า จนตัวของเขาเองหลุดร่วง เสียหลัก เสียศูนย์ออกไปจากที่อยู่ถื่นคอง จากแนวคิดของ แฟร์ดีน็อง เดอ โซซูร์ (1857 –1913)ให้ความสำคัญกับสัญลักษณ์ทางภาษาและมีลักษณะเป็นทวิภาค (dyadic signs)คือ รูปสัญลักษณ์ – ความหมายสัญลักษณ์ ทำให้สามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้ครอบคลุมและผู้สร้างสรรค์เลือกจะนำมาผสมผสานการวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์มาใช้อธิบายผลงานควบคู่ไปกับสิ่งที่โซซูร์เสนอว่าสัญลักษณ์ (อันประกอบด้วยความสัมพันธ์ภายในระหว่างความหมายสัญลักษณ์และรูปสัญลักษณ์)ทำงานในมิติที่งานของมันคือ

1. ความหมายโดยอรรถ (Denotative Meaning) คือ การสื่อโดยตรงไม่เน้นการตีความที่ซับซ้อน

2. ความหมายโดยอ้อมหรือความหมายแฝง (Connotative Meaning) คือ การสื่อโดยอ้อมหรือต้องการการตีความหมายอีกชั้นหนึ่ง (ธีรยุทธ บุญมี, 2558, น. 43) ทั้งนี้การใช้อุปมาอุปไมย (metaphor)ที่ใช้ในการสั่งสอนของสังคัมภีร์ในอดีต ที่เป็นการสร้างภาพพจน์ในการทำความเข้าใจของสิ่งหนึ่ง ด้วยอีกสิ่งหนึ่ง เป็นการเปรียบเทียบโดยนำเอาลักษณะสำคัญของสิ่งที่ต้องการเปรียบเทียบ ก็เป็นการสร้างให้เกิดความหมายตามแนวคิด การสื่อสารความหมายโดยอ้อม (Connotation)ได้ถูกอธิบายว่าสัญลักษณ์นั้นมีศักยภาพในการกระตุ้นถึงการกระทำในระบบสัญลักษณ์ที่ดำรงอยู่ ทั้งในความหมายตรงและความหมายแฝงตลอดจนปริศนาแห่งสัญลักษณ์ที่เกิดจากการที่สามารถเข้าใจรหัสและเปิดเข้าไปสู่พื้นที่ของสัญลักษณ์ กุญแจทางความรู้หลายดอกทั้ง ภาษา รูป ตำนาน เรื่องเล่า ฯลฯ รวมทั้งศาสตร์อื่นๆจะทำให้เห็นการทำงานของสัญลักษณ์ได้ดียิ่งขึ้นนำมาสู่การสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมที่มีคุณภาพ เพื่อนำมาเสนอเรื่องราว เนื้อหาเท่าที่กรอบแห่งสังคัมจะสามารถกระทำต่อไป

ภาพที่ 1 : ผลงานประติมากรรมชื่อ ชีวิตที่เสียสมดุล-Imbalanes
เทคนิค หินทราย,ประกอบไม้, ไฟเบอร์กลาส,แผ่นดีบุก
ขนาดผลงาน 100x135x205 เซนติเมตร
ที่มา : ประสิทธิ์ วิชayas

ตารางสรุปเนื้อหาในผลงานโดยการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างความหมายตรงและความหมายแฝง

คำสำคัญ	ความหมายโดยอรรถ (Denotative Meaning)	ความหมายโดยอ้อมหรือความหมายแฝง (Connotative Meaning)
แรงบันดาลใจ	ผลงาอีสาน เน้นแนวจริยศาสตร์ ที่มีคุณค่าทางจิตใจและความหมายต่อผู้สร้างสรรค์	- สำนึกในถิ่นกำเนิด
แนวความคิด	ถ่ายทอดการตีความหมาย ความเข้าใจ ตามความรู้สึก ประสบการณ์ของผู้สร้างสรรค์ที่เกี่ยวข้องโดยจากผลงานนี้ ตีความหมายว่า “ชีวิตที่เสียสมดุล”	- สำนึกในถิ่นกำเนิด, - คำสอน - ความผิดพลาดล้มเหลว
สื่อ วัสดุและเทคนิค	สื่อวัสดุที่มีความหมายต่อการแสดงความเป็นพื้นถิ่นอีสาน เช่น การบุแผ่นดีบุกในรูปทรงกลม การประกอบไม้ (ไม้ค้ำยุง ไม้ประดู่ ไม้แดง)รูปทรงมนุษย์เพื่อสื่อถึงชีวิต ความพากเพียรของคนอีสาน	- ความอดทน ,พากเพียร, พยายาม, - ความเป็นพื้นถิ่น ,ชนบท
เนื้อหาและสัญลักษณ์ที่ปรากฏในผลงาน	- รูปทรงมนุษย์ผู้ชายนั่งยอง(ไม่ลืมตา) ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่หลุดจากจุดศูนย์ถ่วงของรูปทรงกลม - รูปทรงมนุษย์ผู้ชายนั่งยอง(ไม่ลืมตา) ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่หลุดจากจุดศูนย์ถ่วงของรูปทรงกลม รหัสตัวบท(Textual Code) ภาษาแบบเคียงรูป (Metonymy)*เพื่อแสดงอาการของมนุษย์ผู้ชายที่เพียรพยายามไขว่คว้าบางอย่าง(แม้อาจเป็นสิ่งไร้แก่นสาร)ที่ว่างเปล่า จนตัวของเขาเองหลุดร่วง เสียหลัก เสียศูนย์ * Metonymy (Meto หมายถึง การเปลี่ยน nymy คือ ชื่อ นาม)ปกติหมายถึงการใช้ภาษาแบบเชื่อมโยงความสัมพันธ์ โดยการเกี่ยวเนื่องของรูปทรง หน้าที่ ตำแหน่ง (ธีรยุทธ บุญมี, 2558, น. 226)	- ทำนั่งยอง มักเป็นทำนั่งที่คุ้นตาของคนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ - ในความหมายแบบหนึ่งคือการแทนคนไทยอีสาน,ชนบท - ความเพียรพยายาม ไขว่คว้าความว่างเปล่า,ความไร้แก่นสารของความต้องการ - ความทะเยอทะยานจนขาดสติ ซึ่งอาจทำให้ร่วงหล่น,สูญเสียจุดสมดุล - การสูญเสียจุดสมดุล,ถอยหลัง , กลิ้งล้มลง,ความผิดพลาดล้มเหลวจากการขาดสติยั้งคิด - ความเคลื่อนไหวในความนิ่งและความขัดแย้งในความกลมกลืน

ตารางที่ 3 ตารางสรุปเนื้อหาในผลงานโดยการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างความหมายตรงและความหมายแฝง

ภาพที่ 2 : ผลงานประติมากรรมชื่อ“ชีวิตที่เสียสมดุล”-Imbalances
เทคนิค เปลือกไข่ แลคเกอร์, ไฟเบอร์กลาส,ซาโคล ขนาด 80x135x225 เซนติเมตร
ที่มา : ประสิทธิ์ วิชายะ

ตาราง สรุปเนื้อหาในผลงาน โดยแนวคิดสัญวิทยาและการสร้างความหมาย (Semiology and Signification)

คำสำคัญ	ความหมายโดยอรรถ หรือความหมายตรง(Denotative Meaning)	ความหมายโดยอ้อมหรือความหมายแฝง(Connotative Meaning)
แรงบันดาลใจ	ผญาอีสาน เน้นแนวจริยศาสตร์ ที่มีคุณค่าทางจิตใจและความหมายต่อผู้วิจัย	- สำนึกในถิ่นกำเนิด
แนวความคิด	ถ่ายทอดการตีความหมาย ผญาอีสาน เน้นแนวจริยศาสตร์ ตีความหมายว่า “ชีวิตที่เสียสมดุล”	- สำนึกในถิ่นกำเนิด - ความผิดพลาดล้มเหลว - ความทุกข์
สื่อ วัสดุและเทคนิค	สื่อวัสดุที่มีความหมายต่อการแสดงภาวะอารมณ์ของผู้วิจัย เทคนิค เปลือกไข่ แลคเกอร์, ไฟเบอร์กลาส, ซาโคล	- ความอดทน ,พากเพียร, พยายาม, - ความเป็นพื้นถิ่น ,ชนบท - ความเปราะบางของชีวิต - ความสับสนของชีวิต
เนื้อหาและสัญลักษณ์ที่ปรากฏในผลงาน	- สืบมาจากด้านล่างขึ้นของบนจะพบ ก้อนวงกลมผิวเรียบมันวาวของเปลือกไข่เคลือบแลคเกอร์(lacquerware)	- ความเคลื่อนไหว - ความไม่มั่นคง - ความเปราะบางของชีวิต

	- รูปร่างมนุษย์ผู้ชายสีดำไหม้ ยืนแข็งทื่อ โดยเส้นแกนเอียงไปด้านหลัง	- ภาวะความมืดบอด - การสูญเสียจุดสมดุล, ถอยหลัง , เอียงเอียง, ความผิดพลาดล้มเหลวจาก การขาดสติยั้งคิด, ไม่มั่นคง
	- รูปทรงผู้หญิง(lacquerware)สีขาว - ใช้วิธีแบบ Metonymy เป็นวิธี ถ่ายทอดความหมายโดยที่หยิบส่วนเสี้ยว เล็ก ๆ ส่วนหนึ่งของสัญลักษณ์(part)มา แทนความหมายของส่วนรวมทั้งหมด (Whole)	- สิ่งค้ำยันให้ดำรงอยู่ - ในเรื่องความสัมพันธ์กับคู่ตรงข้าม (binary opposition)รูปทรงผู้หญิงนี้ อาจเป็นสาเหตุให้รูปทรงผู้ชายเอียง เสียศูนย์

ตารางที่ 4 ตารางสรุปเนื้อหาในผลงาน โดยแนวคิดสัญวิทยาและการสร้างความหมาย (Semiology and Signification)

ผลการงานวิจัย

จากภูมิหลังที่ผู้วิจัยเป็นผู้ที่มีถิ่นกำเนิด ผ่านการเรียนรู้ ได้รับการอบรมสั่งสอนในวัฒนธรรม ประเพณีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่จังหวัดขอนแก่น จึงมีความผูกพัน เห็นคุณค่าของสิ่งดีงามที่บรรพชนได้สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง จนมาถึงยุคสมัยแห่งความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันผู้วิจัยพบเห็นปัญหาในแง่ศีลธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม ทำให้หวนคิดไปถึงความอบอุ่น ดีงามที่เคยได้สัมผัสในวัยเยาว์ วิธีการอบรมสั่งสอนกันในชุมชนอดีตเช่น ฃญา ที่มี ความประทับใจ กินใจต่อตัวผู้วิจัยเอง นำมาตีความ สื่อสารในรูปแบบผลงานประติมากรรม โดยมีแนวเรื่อง ความเป็นมนุษย์ ความทุกข์ความเสื่อม ความผิดพลาดของมนุษย์

คุณสมบัติด้านเนื้อหา (Content Properties)

1. เนื้อหาภายนอก จากแนวเรื่องคือการลงดาบของการตกเตือนสั่งสอน ด้วยความเมตตาของบรรพชน ด้วยภาษาอักษร นำมาสู่การตีความและส่งต่อในรูปแบบของผลงานประติมากรรม ที่แสดงให้เห็นความทุกข์ของมนุษย์ เพื่อชี้ให้เห็นถึงผลของการไม่ยั้งยั้งจิตใจ ใจอ่อน หรือข้อผิดพลาด ความประมาทในการใช้ชีวิต ผลที่จะติดตามมาคือความเสียหาย หายนะ สูญเสียเส้นทางที่ควรจะต้องเดินของชีวิต อันเป็นปัญหาชีวิตที่มีความเป็นสากลซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้กับทุกคน สิ่งนี้ควรเป็นบทเรียนของการเลือกดำเนินชีวิตเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะแก้ไขเพื่อการกลับไปสู่เส้นทางที่ถูกที่ควรอย่างเข้มแข็งต่อไป

2. เนื้อหาภายใน จากทางสุนทรียภาพของผลงาน

- อารมณ์ความรู้สึกสะเทือนใจ สังเวชใจ ความเสียหาย เป็นความรู้สึกหรืออารมณ์ที่ปลุกความพอใจระดับลึกที่อยู่ภายในบุคคล ที่รับสัมผัสได้โดยองค์ประกอบการจัดวางของผลงานได้แก่ ปริมาตร ทิศทาง แสงเงาความไม่มั่นคง หมิ่นเหม่ที่จะล้มพังลง แรงกดลงเบื้องล่างตามธรรมชาติของแรงโน้มถ่วง

- คุณค่าความงามความประณีตของเทคนิควิธีการทางประติมากรรม คุณค่าแสงเงาของความรู้รูป ความหยาบ ความที่บิดัน ความโปร่งแสง เป็นต้น

คุณสมบัติด้านความรู้สึก (Expressional Properties)

หมายถึงคุณสมบัติด้านความรู้สึก คือความสะเทือนใจ ที่มีต่องานศิลปะแบบโศกนาฏกรรม (Tragedy) แสดงความทุกข์ของชีวิตมนุษย์ที่มีความรัก โลก โภจร หลง สังเวชใจในวิกฤติของชีวิตที่ตัดสินใจผิดพลาด ลู่ความเข้าใจชีวิต เรียนรู้ที่มาของหายนะ เข้าใจถึงสาเหตุแห่งทุกข์

นำไปสู่การยกระดับจิตใจ ที่มนุษย์ต้องยอมรับในกฎธรรมชาตินี้ไปไม่ได้ที่จะหนีไปพ้นผลของการเลือกของตนเอง เมื่อตระหนักได้เช่นนี้แล้ว ก็จะเกิดการชำระจิตใจ ไม่เกิดกิเลสให้ไขว่คว้าหรือหาสิ่งที่นำมาซึ่งความทุกข์

คุณสมบัติด้านโครงสร้าง (Structural Properties)

1. โครงสร้างทางรูป ที่สื่อสารถึง ความขาด ความเกิน ความผิดเพี้ยนไปจากความปกติของธรรมชาติ ที่มีความสมดุล โดยวิธี กำหนดเส้นแกนหลักของชิ้นงานให้เป็นเส้นเฉียง(Oblique line) เพื่อให้เกิดความรู้สึกทางสายตา ไม่นิ่ง ไม่มั่นคง หมิ่นเหม่ ไม่ปลอดภัย การ ล้ม ไม่หยุดนิ่ง ฯลฯ เป็นผลงานที่มีองค์ประกอบของการถ่ายเทน้ำหนักแบบสมดุลที่ไม่เท่ากัน (Asymmetrical Balance หรือ Informal Balance) ภาพสองข้างไม่เท่ากัน โดยข้างหนึ่งมีขนาดมากกว่าอีกข้างหนึ่ง ทำให้เกิดดุลยภาพที่ไม่เท่ากันซึ่งการหาตำแหน่งเพื่อจัดวางภาพ ให้เกิดสมดุลแบบนี้ มักนิยมใช้กฎแห่งการชดเชย (Rule of Compensation) คือ จะต้องเลื่อนตำแหน่งข้างที่มีน้ำหนักมากกว่าเข้ามาใกล้ จุดศูนย์กลาง จึงจะทำให้เกิดความสมดุล หรือ ตำแหน่งที่เกิดจากเส้นแบ่งส่วน 4 ส่วน ในแนวตั้งฉาก และแนวนอนตัดกัน คือตำแหน่งที่ เหมาะสมสำหรับวางภาพเพื่อให้เกิดความสมดุลที่ไม่เท่ากัน จะทำให้ผลงานมีความรู้สึกเคลื่อนไหวภายใต้บรรยากาศที่กลมกลืนกันของชิ้น ผลงานทั้งหมด

2. โครงสร้างทางวัตถุที่รวมถึงคุณสมบัติด้านเทคนิควิธีการ(Technical properties) หมายถึงคุณสมบัติด้านเทคนิควิธีการ มี ดังต่อไปนี้เช่น

- การถอดแบบจากบุคคลจริง เพื่อให้เกิดรูปทรงที่เป็นสัญลักษณ์แบบเหมือนจริง (iconic)
- การทำให้ร่องรอยของการขีดถู ตวัดเส้นสายเกรงของลงไปบนผิวของรูปทรง
- การใช้เทคนิคแลคเกอร์เปลือยไข และเทคนิคการทำพื้นผิวหยาบ ละเอียด ที่เป็นพื้นผิวของวัตถุ ในงานประติมากรรมผลงานใน โครงการเป็นแบบเนื้อหาและแนวเรื่องสอดคล้องกัน โดยผู้วิจัยได้แสดงความคิดเห็นส่วนตัวจากการตีความแบบอัตวิสัย แปล ความหมายของเรื่องตามทัศนะ การโต้ตอบกับรูปผลงาน ดัดแปลงเพิ่มเติมรูปทรงให้งามไปตามทัศนะของผู้วิจัย และใช้ทัศนธาตุ เป็นองค์ประกอบของรูปทรงผลงานทั้งหมดให้สอดคล้องกับความงามของเรื่อง

อภิปรายผล

1. การกำหนดกรอบสุนทรียภาพแบบผลงานประติมากรรมที่เน้นความคิด ความหมายของการเสียดสมดุขย เสียดศูนย์ของชีวิตในเรื่องอารมณ์ ความรู้สึกอย่างเข้มข้นเพื่อสื่อสารถึงความทุกข์ ความสังเวชใจ ความสะท้อนใจต่อประเด็นปัญหาที่มีในสังคม ซึ่งต้องการค้นหามุมมองอัน ลึกซึ้งในการนิยามความหมายและทำให้เกิดสิ่งที่แตกต่างในแบบรูปธรรมจากสิ่งที่มีในจิตใจของผู้สร้างสรรค์ ที่มีความเชื่อว่าการแสดงออกที่ เน้นอารมณ์ความรู้สึกสะท้อนใจ ไร้ใจ โนม้มน้าวใจแก่ผู้พบเห็น แบบอย่างการสร้างสรรคโดยมีความเชื่อว่าคุณค่าของศิลปะเกิดจากอารมณ์ ความสับสน ซ้ำซ้อนย้อนแย้งของภาวะสมัยใหม่ในสังคม แนวคิดของการสร้างงานแบบจินตนิยม (Romanticism)ซึ่ง เป็นการเคลื่อนไหว ทางความคิดและศิลปะที่เน้นศรัทธาและอารมณ์

2. เป็นการตีความเชิงอัตวิสัย หรือ จิตวิสัย (subjectivity) ที่ผู้วิจัยมีความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ (experience) คือ ความเข้าใจที่ได้ผ่าน ประสบาสัมผัสโดยตรง รับรู้สิ่งต่าง ๆ ผ่านประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส และสิ่งที่ได้เห็น ได้ฟัง ได้สูดดมกลิ่น ได้ลิ้มชิมรส และได้ต้อง กายสัมผัส จากอดีตของตนเองในชุมชนวัฒนธรรมอีสานที่จังหวัดขอนแก่น จึงเป็นเรื่องเฉพาะบุคคล และอย่างที่เคอย่างมาแล้วว่าการ “ตีความ” และการให้ความหมายทางวัฒนธรรม ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของศิลปะซึ่งเป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรมของ กลุ่มชนที่สะท้อนให้เป็นความเปลี่ยนแปลงในด้านวัตถุและคุณค่าทางจิตใจ จึงเปิดโอกาสให้ผู้อื่นสามารถสร้างความหมายที่หลากหลายได้ เสมอ

3. กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมร่วมสมัย รูปแบบการสร้างสรรค ผู้วิจัยมีการใช้รูปทรงในรูปแบบ Figurative Art ที่แสดงให้เห็นถึงเค้าโครง รูปร่าง หรือรูปทรงมนุษย์ สัตว์ วัตถุ และสถานที่ที่มีอยู่จริงบนโลกใบนี้ เพื่อแสดงให้เห็นถึงสาระสำคัญของตัว มันเองและการสร้างรูปทรงเพื่อสื่อแทน(representation) โดยการออกแบบภาพร่างและการสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมแสดงให้เห็น

ถึงการค้นหาสิ่งใหม่ที่แตกต่างออกไปจากงานคลาสสิก มีลักษณะเฉพาะทั้งในแง่ของกระบวนการและเนื้อหา และในขณะเดียวกันก็ยังเก็บรักษามโนทัศน์ที่เป็นแก่นแท้ของสื่อชนิดนี้ไว้ได้ เป็นตัวอย่างกรณีหนึ่งที่น่าจะมีประโยชน์อย่างมากในการเรียนรู้และการสอนประติมากรรมในสถาบันศิลปะในปัจจุบัน รวมไปถึงผู้รักศิลปะทุกคนด้วย เพราะจะเป็นดัชนีชี้แนะให้เราเห็นถึงไหวพริบและความคิดสร้างสรรค์ สำนึกเรื่องเวลาและบริบทต่าง ๆ ในชีวิต รวมไปถึงสิ่งสำคัญที่สุดของการทำความเข้าใจงานประติมากรรมซึ่งจะทำให้เรามีความเข้าใจที่เลยพ้นไปจากข้อจำกัดของยุคสมัยและความคิดแบบจารีตที่ไม่เปลี่ยนแปลงในสังคมไทย สิ่งนั้นก็คือนิยามอันยืดหยุ่นของงานประติมากรรม ซึ่งต้องการมุมมองอันลึกซึ้งในการนิยามความหมายและทำให้เกิดสิ่งที่แตกต่าง เช่น การใช้เส้นแกน เส้นตรง เส้นโค้ง จากที่เคยให้ความรู้สึกมั่นคง หนักแน่น สูงส่ง แต่เมื่อใช้เส้นเหล่านี้จนเกินความพอดี ก็คือความเสียสมดุลอย่างเช่นกัน สูง ตรงขึ้นไปแต่ไม่มีรากฐานที่หนักแน่นมั่นคง ความสมดุลจึงเป็นสภาวะที่ละเอียดอ่อน ความสมดุลและความไม่สมดุลมีอยู่คู่กันความสัมพันธ์ที่เรียกว่า ทวินิยมแบบปฏิสัมพันธ์(interaction dualism)เป็นเรื่องของการที่โลกมีความกลมกลืนกันตามธรรมชาติ ซึ่งในความหมายของสัญญาะเกิดจากความสัมพันธ์เชิงเปรียบเทียบกับตัวหมายและสิ่งที่ถูกหมายทั้งหมดของระบบภาษา เป็นโครงสร้างของคู่ขัดแย้ง(opposition)การคิดแบบคู่ขัดแย้งเป็นลักษณะเด่นของมนุษย์มาตั้งแต่โบราณ การแบ่งโลกหรือการมองเป็นคู่ขัดแย้ง 2 ขั้วนั้นมีอยู่หลากหลายจนอาจจะสรุปให้หมดไม่ได้ เช่น คู่ขัดแย้งเชิงจักรวาลวิทยาและระบบศีลธรรม เช่น สวรรค์/นรก ความดี/ความชั่ว พระเจ้า/ซาตาน ฯลฯ คู่ขัดแย้งเชิงสังคม เช่น ความสัมพันธ์เชิงสามี/ภรรยา พ่อแม่/ลูก และยังมีความสัมพันธ์แบบฉัน/คนอื่น พวกเขา/พวกเรา ฯลฯ คู่ขัดแย้งเชิงสังคมที่เป็นระบบคิด เช่น มิติทางวิญญาณ/สามัญ ศักดิ์สิทธิ์/ธรรมดา ของจริง/ของปลอม หรือเป็นระบบคุณธรรม เช่น ชื่อสัตย์/คดโกง ใจดี/ใจร้าย ฯลฯ คู่ขัดแย้งในร่างกาย เช่น เกิด/ตาย กิน/ถ่าย ฯลฯ ความหมายของสัญญาะเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสัญญาะต่าง ๆ ความสัมพันธ์ย่อมหมายถึงการเปรียบเทียบหรือจำแนกความต่าง การจะรักษาสมดุลนั้นเป็นแนวทางที่ขอบธรรมที่ยึดถือมาในทุกสังคมที่เราจะเรียนรู้และเข้าใจในการใช้ชีวิตในสังคมด้วยความสุขสงบร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

- ชลุด นิยมเสมอ. (2577). **องค์ประกอบของศิลปะ**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- โชติวุฒิ พลวิเศษ. (2545). **การตีความผลญาเชิงจริยศาสตร์ที่ประยุกต์ใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน**. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ชอบ ดีสวนโค. (2547). **คำหลายความ รวมบทความเพื่อการศึกษาด้านสังคมวัฒนธรรม**. ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา.
- เตยงาม คุปตะบุตร. (2557). **ประสิทธิ์กับเรื่องที่ยังไม่ได้เล่า**. สุจิตร์งานแสดงนิทรรศการ, กรุงเทพฯ
- ทรงวิทย์ พิมพะกรรณ์. (2557). **ฟื้นฟูปัญญาผญาพาม่วน**. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2558). **การปฏิวัติศาสตร์ของโซซอร์เส้นทางสู่โพสต์โมเดิร์นนิสม์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ประทุม อังกูโรหิต. (2556). **ปรัชญาปฏิบัตินิยม รากฐานปรัชญาการศึกษาในสังคมประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไมเยอร์, ราล์ฟ. (2540). **พจนานุกรมศัพท์และเทคนิคทางศิลปะ**. มะลิฉัตร เอื้ออาพันธ์, ผู้แปล. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ.
- พระครูถิลาณสิทธิวัฒน์, (2560). **ค้นหา ไม่ปรานีใคร**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์. (2560). **ปรัชญาทั่วไป**. กรุงเทพฯ :สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.